

PROVET I FILOSOFI 30.9.2016 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Om filosofin och bedömningen av kunskaper i läroämnet enligt grunderna för gymnasiets läroplan 2003

I provet i filosofi behandlas hela verkligheten, världens mångfald och människans verksamhet i den. Filosofins särdrag ligger i dess sätt att strukturera problemen begreppsligt, rationellt och i diskuterande form. I provet i filosofi bedöms examinandens förmåga till reflexion som behövs i ett föränderligt och komplext samhälle.

I provet i filosofi bedöms de studerandes

- förmåga att gestalta filosofiska problem och urskilja olika tänkbara lösningar på dem
- förmåga att strukturera sina tankar begreppsligt i tal och skrift och identifiera påståenden och motiveringar som stöder dem
- förmåga att bedöma motiveringarna för olika filosofiska uppfattningar
- förmåga att behärska grundläggande allmänbildande fakta dels ur filosofins historia, dels om filosofins nutida strömningar, och kunna relatera dem till samhällseliga och kulturella företeelser.

I provet i filosofi bedöms med vilken framgång de studerande tillägnat sig begrepp och teorier och hur väl de kan uttrycka egna filosofiska tankar. De studerandes förhållande till filosofiska frågor är individuellt men som grund för en filosofisk diskussion bör ligga tänkandets kognitiva dygder: kritik, intellektuell ärlighet, konsekvens, hållbarhet och systematik.

Blooms taxonomi styr utarbetningen av uppgifterna i de elektroniska proven i realämnena

I kravnivåerna för uppgifterna i de elektroniska proven i realämnena beaktas Blooms taxonomi för de kognitiva inlärningsmålen samt den variant av taxonomin som Anderson och Krathwohl utvecklat. I dessa taxonomier bedöms den kognitiva process uppgiften kräver på en hierarkisk skala i sex steg: vetande/erinring, förståelse, tillämpning, analys, bedömning och skapande/syntes. De två högsta nivåerna står i omvänd ordning i de två taxonomierna.

Studentexamensnämnden har grupperat kravnivåerna i fyra olika klasser. De nivåer som är förknippade med vetande och förståelse är fördelade på två klasser enligt slutna (A) och öppna (B) uppgiftstyper. Flervalsuppgifter hör exempelvis till klass A och definieringsuppgifter till klass B. De mer krävande nivåerna är också grupperade i två klasser, C och D. Uppgifterna på nivå D kan inkludera ett kreativt element som gör svaret mer krävande i och med att det förutsätter förmågan att tillämpa, utveckla eller modifiera de kunskaper som definieras i grunderna för gymnasiet läroplan, även på områden som inte har behandlats i gymnasiet. Alternativt kan uppgifterna på nivå D ta upp särskilt omfattande och mångsidiga material, eller möjliga nya typer av material, och kombinationer av dessa.

Bedömning av svaren i studentexamensprovet i filosofi

Filosofi innebär allmänt, abstrakt tänkande. Därför kan det vara en mycket krävande uppgift bara att förstå själva saken. Av denna orsak bör de ovannämnda klassificeringarna enligt Blooms taxonomi inte ses som schematiskt hierarkiska i bedömningen i filosofi. De kunskapsmässiga färdigheternas olika dimensioner är nästan undantagslöst överlappande inom filosofin även om de uppgiftsdelar som kräver definition, beskrivning och förklaring i regel är snävare än de som kräver analys, diskussion och utvärdering.

Filosofiskt tänkande kan i allmänhet gestaltas som en serie öppna frågor och svar givna på dem. Därför bedöms i provet i filosofi dels examinandens förmåga att gestalta filosofiska frågor, dels hans förmåga att förstå och utvärdera svar på frågorna. Om examinanden i en uppgift ombeds utvärdera något filosofiskt påstående är det en väsentlig del av svaret att granska vilken fråga påståendet besvarar. Efter att korrekt ha gestaltat den bakomliggande filosofiska frågan har examinanden en klar utgångspunkt för att utvärdera grunderna för påståendet och visa på möjliga alternativa svar på frågan.

Det filosofiska tänkande som bedöms i studentexamensprovet kommuniceras språkligt. Därför bör man i bedömningen även fästa uppmärksamhet vid hur tänkandet presenteras. Presentationen bedöms på många olika plan, från textens litterära verkningsfullhet till styckeindelningen. Provet är emellertid inte ett prov i modersmålet, och en god skriftlig framställning är ett kännetecken på ett bra svar i filosofi endast i den mån den uttrycker gott filosofiskt tänkande. Ett bra svar i filosofi är genomtänkt. Detta innebär ofta flera olika drag hos svaret. De viktigaste är att svaret är träffande, enhetligt och övertygande.

Kärnan i ett bra svar är att det är träffande, det vill säga relevant. Goda kunskaper och god förståelse samt en träffande argumentation ger inte upphov ens till ett godkänt svar om de inte svarar på frågan. Därför är den viktigaste av de uppräknade dimensionerna att svaret är träffande. Ett drag hos ett träffande svar är att det är klart. I filosofiskt tänkande måste man kunna formulera frågor och svar tydligt.

Svarets enhetlighet har att göra med svarets struktur. Strukturen har i filosofi traditionellt bedömts med den så kallade SOLO-modellen (Structure of the Observed Learning Outcome). Dess roll i bedömningen av filosofi har precisrats genom att den har fokuserats på svarens enhetlighet och genom att lyfta fram att svaret ska vara träffande och övertygande som bedömningskriterier vid sidan av enhetligheten. Examinandens förmåga att begreppsligt strukturera problem och lösningar samt identifiera och utvärdera motiveringar syns i form av ett följdriktigt och flerdimensionellt svar utan motsägningar.

Att svaret är övertygande innebär inom filosofin framför allt att argumentationen är av hög kvalitet. I argumentationens kärna finns filosofiskt godtagbara utgångspunkter samt tillräckliga kopplingar mellan påståenden och motiveringar.

Ett gott filosofiskt tänkande syns i att examinanden har kunskap om begrepp och teorier och behärskar det fenomenkomplex som behandlas. Utöver detta inverkar hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. Liksom i fråga om de kunskapsmässiga färdigheterna är också de övriga dimensionerna av bedömningen i filosofi nästan undantagslöst överlappande så länge svaret uppfyller minimikravet på relevans, det vill säga träffar frågeställningen. Ett svar kan vara bra med tanke på de kunskapsmässiga färdigheterna, men presentationen av tankegångarna kan vara svag, eller tvärtom. Dimensionerna är emellertid inte helt oavhängiga av varandra eftersom presentationen, användningen av begrepp och kunskapen om fenomenkomplexet är förknippade med varandra.

På grund av den natur uppgifterna i filosofi har är aspekter som visar på mognad särskilt viktiga i svaret. Studentexamensnämnden har i sina föreskrifter för de elektroniska proven i realämnen gett anvisningar för bedömningen av mognad i svaren (https://www.ylioppilas.tutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/sv_maaraykset_reaaliaineet_2016.pdf). Det är värt att notera att behandlingen av oväsentliga synpunkter i svaren sänker svarets värde enligt föreskriften.

Tabellen nedan kan vara till hjälp vid bedömningen då det gäller hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. Dessa kriterier i kombination med de innehållsmässiga kriterierna bildar tillsammans en helhetsbedömning som uttrycks med det poängtal som ges för deluppgiften.

Dimension i bedömningen	/Poängtal 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Träffande	Svaret svarar inte alls på uppgiften; uppgiften har väsentligt missuppfattats.	Svaret har vissa kopplingar till frågans område, men det är oklart, förvirrat eller träffar inte saken.	Svaret på uppgiften håller sig till frågan.	Svaret visar på en klar förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar de mest väsentliga aspekterna.	Svaret visar på en utmärkt förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar ingående de relevanta aspekterna och endast dem.
Enhetligt (SOLO)	Svaret är splittrat och oredigt.	Svaret tar upp en klart relevant aspekt. I övrigt är elementen i svaret slumpmässigt valda eller orediga.	Svaret tar upp flera relevanta aspekter, men de har inte sammanställts i en helhet. Svaret är ofta katalogartat.	De synpunkter som uppgiften berör har kopplats till varandra på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Resultatet är en koherent helhet som besvarar frågan.	I svaret har de för uppgiften relevanta materialelementen ställts i relation till varandra. Begrepp och motiveringar bildar en konsekvent helhet som besvarar frågorna i uppgiften och vid behov beaktar även alternativa infallsvinklar.
Övertygande	Svaret saknar motiveringar eller motiveringarna saknar koppling till de framlagda påståendena.	De motiveringar som ges i svaret anknuter på något sätt till påståendena, men kopplingen mellan dem förblir oklar.	Svaret har motiverats med förnuftiga utgångspunkter och det finns en klar koppling mellan motiveringar och slutsatser.	I svaret diskuteras de flesta relevanta motiveringarna. De har problematiserats och analyserats på ett förnuftigt sätt och argumenten har konstruerats korrekt.	Problematiseringen och analysen av de relevanta motiveringarna är träffande och visar på ett insiktsfullt eget tänkande eller en ingående kunskap om traditionen.

Nya poängtal för det elektroniska studentexamensprovet i filosofi

Provet i filosofi omfattar nio uppgifter av vilka examinanden ska besvara fem. Provet består av två delar. Del I omfattar sex uppgifter på nivå A, B och C. Var och en av dessa uppgifter ger 0–20 poäng. Del II omfattar tre uppgifter på nivå D, som var och en ger 0–30 poäng. Examinanden kan besvara 3 till 5 uppgifter i del I och 0 till 2 uppgifter i del II. Examinanden kan inte nå det maximala poängtalet i provet (120) utan att besvara två uppgifter ur del II.

I anvisningarna för poängsättning i de tidigare beskrivningarna av goda svar för filosofi nämns två separata fästpunkter för bedömningen. De har varit ett "gott svar" med vilket avsågs ett svar värt 3/6 poäng, det vill säga 50 procent av det maximala poängtalet, och ett "berömligt svar", med vilket avsågs ett svar värt 5/6 poäng eller drygt 80 procent av det maximala poängtalet. I uppgiftsdelar värda 6 poäng tillämpas fortfarande samma skala, även om den andel som 6 poäng utgör av det maximala poängtalet för hela provet har minskat till ungefär en tredjedel jämfört med proven i pappersform. För uppgiftsdelar vars maximala poängtal är mindre än 6 ges i allmänhet bara en bedömningspunkt för cirka 50 procent av poängen. Då det maximala poängtalet stiger underlättas bedömningen av flera på förhand fastslagna bedömningspunkter. Om poängtalet för en uppgift eller deluppgift är 8 eller mera används tre bedömningspunkter: 25–30 procent, 50–60 procent och 75–80 procent. Om en uppgift eller en deluppgift ger mer än 10 poäng ges också en karakterisering av toppoängen. Syftet med denna är att lyfta fram aspekter som gör det enklare att placera svaret inom det högsta poängintervallet (75–100 procent).

Uppgiftsspecifika poänganvisningar

Eftersom provet i filosofi bedömer examinandernas egna filosofiska tänkande kan svaren öppna sig i många olika riktningar i nästan alla uppgifter. Därför är beskrivningarna av goda svar aldrig mer än riktgivande. Av samma orsak presenterar beskrivningarna av goda svar på ett omfattande sätt olika filosofiska synpunkter som berör uppgiften, även sådana som inte ingår i gymnasiekurserna. Målet är att ge lärarna som bedömer svaren ytterligare tips om vilka typer av filosofiska resonemang som på goda grunder kan ingå i svaren. Vilka saker som ingår i gymnasiekurserna och som examinanderna förutsätts ha kunskap om anges i samband med anvisningarna för poängsättning. I dessa delar har de ovannämnda dimensionerna – att svaret ska vara träffande, enhetligt och övertygande – beaktats endast mycket knapphändigt. I de flesta fall är det dock motiverat att i bedömningen av varje del av provet granska såväl de kunskapsmässiga dimensionerna som dimensionerna i tabellen ovan.

Uppgiftsdelarna är fördelade på två klasser. Om en uppgiftsdel ger 10 poäng eller mera bedöms den som ett fullvärdigt essäsvaret och de ovannämnda dimensionerna – träffande, enhetligt och övertygande – ska tillämpas på ett genomgripande sätt. Om en uppgiftsdel ger mindre än 10 poäng utgör svaret inte nödvändigtvis en fullvärdig essä. Då kan också kortare svar, där det inte spelar en så viktig roll att texten är enhetlig eller argumenten övertygande, ge utmärkta poäng. I sådana fall är det ofta väsentligt att hålla sig till saken. Därför begränsas antalet tecken i svar på deluppgifter värda mindre än 10 poäng. Begränsningen uttrycks som ett rekommenderat maximiantal tecken. Om antalet tecken underskrids sänker det alltså inte poängen, så länge sakinnehållet är tillräckligt. Om maximiantalet tecken väsentligt överskrids sänker det poängen.

Poängen för uppgifter som består av flera delar fastställs separat för varje deluppgift, om inte annat anges i uppgiften.

Del I

1. Kända filosofiska fraser (20 p.)

I grunderna för läroplanen ansluter sig uppgiften till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (F13) och till kursen Introduktion till filosofiskt tänkande (F11) och dess mål att kunna identifiera olika slags filosofiska, vetenskapliga och all dagliga uppfattningar om verkligheten och vår kunskap om den, samt innehållet "grundläggande filosofiska uppfattningar om kunskap och vetande".

Examinanden kan bygga upp ett svar för respektive fras hen har valt i form av en enhetlig essä, varvid bedömningen av alla de dimensioner hos ett essäsvaret som definieras i tabellen ovan inverkar på poängsättningen. Examinanden kan också disponera delsvaren i uppgiften som rätt snäva helheter, om hen i svaret tydligt skiljer åt frasernas centrala innehåll och de filosofiska motargumenten. Då behöver svaret inte bedömas som en full essä. I båda fallen bedöms båda momenten, det vill säga vardera frasen examinandens har valt, med bara ett poängtal. Det är emellertid bra om läraren specificerar sin poängsättning på nämnda sätt i tolkning (0–6 p.) och motargument (0–4 p.) och presenterar sin specifikation i kommentarerna till uppgiften.

"**Människan är alltings mått**" är en tes av antikens kändaste sofist, filosofen Protagoras. I Platons dialog *Theaitetos* uppträder den i formen "Människan är alla tings mått: för de som är att de är, för de som inte är att de inte är". Det handlar om en relativism som utgår från människan, och som Platon försöker vederlägga. Formuleringen är en tes om varat, som i dialogen nås genom kunskapsteoretiska resonemang. Själva tesen kan emellertid tillämpas också på andra områden. Tolkningen behöver inte nödvändigtvis alls hänvisa till de kunskapsteoretiska och ontologiska ståndpunkter som behandlas i dialogen *Theaitetos*, men även i detta fall ska det centrala innehållet och problemen vara genuint filosofiska.

Frasen kan förknippas med många typer av filosofiska problem. Särskilt problemen med relativism har stått i fokus för granskning. Om jag är en människa som anser att människan inte är alltings mått förefaller påståendet bli kontradiktoriskt. Saken är visserligen inte nödvändigtvis så enkel: om en enskild människa är alltings mått varierar också verkligheterna. Mer djupgående problem är förknippade med huruvida det är meningsfullt att kommunicera i en sådan situation.

Övriga filosofiska problem som är filosofiskt intressanta är exempelvis huruvida "människan" i frasen ska tolkas som en individ, som mänskligheten eller som någon form av typisk representant för människan som art. Dessa val leder naturligtvis till olika filosofiska problem, och därmed är denna mångtydighet i sig själv ett filosofiskt problem. Människans begränsning kan också nämnas som ett eventuellt problem.

Poängsättning av det centrala innehållet (0–6 p.)

I ett svar värt 3 poäng presenterar examinandens någon meningsfull, filosofisk tolkning av frasens centrala innehåll.

I ett berömligt svar förklarar examinandena frasens centrala filosofiska innehåll på ett följdriktigt sätt. Utan att koppla påståendet till relativismen kan det vara mycket svårt att nå berömliga poäng. Att känna till Protagoras eller den antika filosofins kontext kan vara en förtjänst, men medför inte nödvändigtvis så mycket till det centrala innehållet och är inte en förutsättning för fulla poäng. Ett berömligt svar behöver inte vara långt.

Poängsättning av motargument (0–4 p.)

Motargumentet och därmed svaret är helt avhängigt av den tidigare presenterade tolkningen. I bedömningen kan svaret på detta moment därför även belysa huruvida den presenterade tolkningen beskriver frasens centrala filosofiska innehåll, om examinandena inte har valt Protagoras tes som innehåll. På motsvarande sätt kan en del av det material som bedöms i detta moment vara kopplat till det som presenterats i föregående moment.

I ett svar värt 2 poäng redogör examinandena för något meningsfullt filosofiskt problem som berör den tolkning som hen har gett av frasens centrala innehåll.

I ett berömligt svar förklarar examinandena ett genuint filosofiskt problem kopplat till den tolkning som hen har gett av frasen. Om examinandena behandlar den relativism som är förknippad med Protagoras tes är det möjligt att nå berömliga poäng även om examinandena inte noterar relativistens möjligheter att undvika kritiken om självmotsägelse. Ett berömligt svar behöver inte vara långt.

”Jag tänker alltså är jag” (Cogito ergo sum) är Descartes rationalistiska svar på skeptikerns utmaning. Descartes försöker nå säker kunskap genom att tvivla på allt. Frasen i frågan visade sig vara något han inte kan betvivla. Även detta är en tes om varat, med en kunskapssteoretisk grund. I fråga om detta påstående är det svårt att tänka sig en naturlig filosofisk tolkning som inte är knuten till denna kontext.

Frasen kan kopplas till flera olika typer av filosofiska problem. Den mest traditionella kritiken (t.ex. Hobbes, Nietzsche), som förekommer i många läroböcker, är att tänkandet i påståendet antas ske som en substantiell tänkares handling. Descartes påstående i jag-form innehåller och delvis döljer en premiss om en tänkande substans. Att sluta sig till den egna existensen bara utifrån existensen av tvivel eller tanke fungerar alltså inte. En annan kritik gäller slutledningsreglernas giltighet. En tredje kritik riktar sig mot strävan att nå absolut säkerhet som utgångspunkt för kunskap (t.ex. Nietzsche, Dewey, Toulmin).

Poängsättning av det centrala innehållet (0–6 p.)

I ett svar värt 3 poäng presenterar examinandena någon meningsfull tolkning av frasens centrala innehåll. Det är svårt att tänka sig ett svar på denna nivå utan att frasen kopplas till rationalistiska kunskapssteorin vid tiden för nya tidens början eller till metodiskt tvivel.

I ett berömligt svar förklarar examinandena frasens centrala filosofiska innehåll på ett följdriktigt sätt. Kunskap om Descartes filosofi är den naturligaste förtjänsten och medför lätt mera centralt innehåll, men för fulla poäng krävs inte att Descartes nämns. Ett berömligt svar behöver inte vara långt.

Poängsättning av motargument (0–4 p.)

Motargumentet och därmed svaret är helt avhängigt av den tidigare presenterade tolkningen. I bedömningen kan svaret på detta moment därför även belysa huruvida den presenterade tolkningen beskriver frasens centrala filosofiska innehåll. På motsvarande sätt kan en del av det material som bedöms i detta moment vara kopplat till det som presenterats i föregående moment.

I ett svar värt 2 poäng redogör examinandem för något meningsfullt filosofiskt problem som hen kopplar till den givna tolkningen av frasens centrala innehåll. Eftersom man i det första av de ovannämnda filosofiska problemen på sätt och vis gör ett antagande kopplat till cartesiansk dualism är dess kritik inte nödvändigtvis helt irrelevant. På motsvarande sätt, eftersom logikens giltighet förutsätter mer omfattande antaganden om verklighetens struktur, kan det i någon mån vara motiverat att kritisera Descartes argumentation kring Gud. I de flesta fall är dessa former av kritik dock irrelevanta och ger därmed inte poäng.

I ett berömligt svar förklarar examinandem ett genuint filosofiskt problem kopplat till den tolkning som hen har gett av frasen. Det är svårt att tänka sig hur man skulle kunna bygga upp ett berömligt svar utan att hänvisa till den kritik som genom filosofins historia riktats mot Descartes, men det väsentliga är innehållet i kritiken, inte att koppla den till vissa filosofer. Ett berömligt svar behöver inte vara långt.

”Att vara är att förnimmas” (Esse est percipi) är Berkeleys påstående som står i centrum för den subjektiva idealismen. Enligt denna fras är medvetanden och deras innehåll det enda som existerar. Det handlar om en ontologisk tes med kunskapsteoretisk grund. Berkeleys utgångspunkt är en sträng empirism, och enligt honom förnimmer vi endast idéer – i ordets engelska bemärkelse, med vilket avses innehåll i förnimmelser eller i medvetandet. Å andra sidan förnimmer vi stenar, bilar och träd. Slutsatsen blir att stenar, bilar och träd är idéer. I sin kontext i filosofins historia, i den kunskapsteori som i början av nya tiden definierades av en representationalistisk perceptionsteori, kritiserar Berkeley på ett lyckat sätt såväl den cartesianska dualismen som Lockes antagande om materiella substanser.

Frasen kan förknippas med flera typer av filosofiska problem. Den mest traditionella kritiken torde vara att materiella väsens kontinuitet och möjligheten att skilja på inbillning och verklighet förutsätter en gud som genom kontinuerlig perception upprätthåller vardagsverkligheten. En granskning av problemen kan här utvidgas i olika riktningar, till exempel i fråga om hur teorin blir såväl ontologiskt som kunskapsteoretiskt otrovärdig i avsaknad av en gud, eller hur man med ett tillräckligt starkt gudsbegrepp kan motivera nästan vilken metafysik som helst. Andra former av kritik som lagts fram genom filosofins historia gäller exempelvis problemet med relationen mellan det aktiva medvetandet och dess passiva innehåll, och sammansmältningen mellan medvetandets innehåll och tanken eller förnimmelsen. Dessa rätt tekniska problem tas knappast upp i gymnasieundervisningen. I stället för dem kan man ta upp solipsismen som en form av subjektiv idealism och de problem den är förknippad med.

Poängsättning av det centrala innehållet (0–6 p.)

I ett svar värt 3 poäng presenterar examinandena någon meningsfull, filosofisk tolkning av frasens centrala innehåll. Att behandla solipsismen torde vara det enda beaktansvärda alternativet för att bygga upp ett bra svar utan att koppla frasen till empirismen och den subjektiva idealismen i början av nya tiden.

I ett berömligt svar förklarar examinandena frasens centrala filosofiska innehåll på ett följdriktigt sätt. Kunskap om Berkeleys filosofi är den naturligaste förtjänsten och medför lätt mera centralt innehåll, men för fulla poäng krävs inte att Berkeley nämns. Man kan även nå berömliga poäng genom att behandla solipsismen. Ett berömligt svar behöver inte vara långt.

Poängsättning av motargument (0–4)

Motargumentet och därmed svaret är helt avhängigt av den i svaret presenterade tolkningen. I bedömningen kan svaret på detta moment därför även belysa huruvida den presenterade tolkningen beskriver frasens centrala filosofiska innehåll. På motsvarande sätt kan en del av det material som bedöms i detta moment vara kopplat till det som presenterats i föregående moment.

I ett svar värt 2 poäng redogör examinandena för något meningsfullt filosofiskt problem som hen kopplar till den givna tolkningen av frasens centrala innehåll.

I ett berömligt svar förklarar examinandena ett genuint filosofiskt problem kopplat till den tolkning som hen har gett av frasen. Det är svårt att tänka sig hur man skulle kunna bygga upp ett berömligt svar utan att hänvisa till den kritik som genom filosofins historia riktats mot den subjektiva idealismen (solipsismen medräknad), men det väsentliga är kritikens innehåll, inte att koppla den till historien. Ett berömligt svar behöver inte vara långt.

2. Livbåtsdilemmat (20 p.)

I grunderna för läroplanen ansluter sig uppgiften till kursen Filosofisk etik (FI2) och dess innehåll tillämpande och normativ etik angående moralfrågor. Frågor om rättvisa som behandlas i kursen Samhällsfilosofi (FI4) är också relevanta.

Den berömdaste historiska förebilden för fallet är fartyget *William Browns* förlisning år 1841. En del av besättningen och passagerarna lyckades ta sig ombord på en livbåt som emellertid började läcka. Det blev uppenbart att alla skulle drunkna om inte en del hoppade över bord. Om det inte fanns frivilliga måste en del tvingas lämna båten. William Browns besättning beslutade göra så. En av dem dömdes senare i Philadelphia till minimistraflet för dråp. Senare har domare varit oeniga om hur man borde ha agerat i fallet, men examinandena behöver naturligtvis inte känna till den juridiska sidan av saken, eller hela det verkliga fallet.

I en dylik situation måste man försöka hitta olika lösningar på problemet som är så rättvisa som möjligt. Alternativen a–e har lagts fram som både moraliskt och juridiskt rätta. Alla är emellertid förknippade med problem.

- a) Besättningen har visserligen ett större ansvar än passagerarna, och det är inte motiverat att tränga sig före för att rädda sig själv. Å andra sidan kan det vara så att besättningens kunskaper behövs för att styra båten, för att räkna ut rätt kurs o.s.v.
- b) I fallet William Brown sattes kvinnor och barn i första rummet, enligt traditionell sed. Detta sätt att tänka kan stödjas med olika argument, från samhällets fortbestånd till de ridderliga dygderna. Som motargument kan man hänvisa till att alla människor är jämlika. Man kan också argumentera mot att kvinnor och barn ges företräde på pragmatiska grunder, eftersom de i genomsnitt är fysiskt svagare än män och det därför är sannolikare att de i alla fall avlider under sjöresan. En motsatt, pragmatisk syn är att man på detta sätt kan rädda fler människoliv, eftersom kvinnor och barn i genomsnitt är lättare än männen.
- c) Om alla människoliv är lika värdefulla – vilket man i allmänhet anser – kan vikten inte vara en avgörande faktor. Om man å andra sidan kan minska antalet offrade människoliv genom att börja med de tyngsta kan lösningen motiveras. Ofta ses emellertid varje människoliv ha ett på sätt och vis omätbart värde, varvid det inte är möjligt att göra en enkel addition.
- d) Lottning kan försvaras som en neutral och opartisk lösning. Som motargument kan man exempelvis framföra att det inte är moraliskt ansvarsfullt att låta lycka och slump avgöra vem som räddas.
- e) Den mest absoluta ståndpunkten är att kräva att inget görs. Detta kan motiveras med att det inte finns något klart fungerande alternativ, och om allt går väl räddas alla. Mot detta kan man anföra att det sannolikt är det sämsta alternativet, eftersom alla troligtvis då drunknar.

Poängsättning

Examinanden kan för vart och ett av de tre valda alternativen få 0–5 poäng, grovt räknat 0–2 poäng för varje försvarande argument och för varje motargument, och 0–1 poäng för analysens skärpa och sättet att behandla informationen. Varje alternativ som examinandan har valt behandlas ändå som en helhet, eftersom hen kan ha valt ut både sådana lösningsalternativ som hen anser vara bra och sådana som hen anser vara dåliga.

Examinandens egen lösning kan vara ett av de ovannämnda alternativen a–e som hen motiverar som den bästa. Hen kan också lägga fram något annat alternativ. Även för sin egen motiverade lösning kan examinandan få 0–5 poäng. Här beaktas också de synpunkter som examinandan har lagt fram i de tidigare momenten. Karakteristiskt för svar värda toppoäng är en mer ingående analys av motiveringarna. Alla lösningar väcker exempelvis frågor om hur besluten ska verkställas och hur de ska genomdrivas. Går de starkaste exempelvis med på att böja sig för den överenskomna beslutsgången om de förlorar på den?

Uppgiften bedöms med bara ett poängtal, men det är bra om läraren specificerar poängsättningen på ovannämnda sätt i fyra delar (à 0–5 p.) och lägger fram specifikationen i kommentarerna till uppgiften. Uppgiften fördelar sig rätt naturligt på fyra rätt snäva delsvår. Därmed är också ett tämligen katalogartat svar fullt godtagbart. I sådana fall behöver framläggningen inte bedömas som en essä. Det är också godtagbart om examinandan har valt att besvara uppgiften med en längre essä, varvid alla de dimensioner hos ett essäsvår som definieras i tabellen ovan inverkar på poängsättningen.

3. Filosofins natur (20 p.)

I grunderna för läroplanen ansluter sig uppgiften till kursen Introduktion till filosofiskt tänkande (FI1). Frågan om filosofins natur är mycket komplex. Den ståndpunkt som Jaspers företräder i utdraget – filosofin som motpol till att äga kunskap – har varit framträdande inom filosofins tradition ända sedan antiken. Jaspers har formulerat denna ståndpunkt exceptionellt starkt och kopplat den till existensfilosofiska frågor om människans tillvaro. Eftersom största delen av den filosofiska traditionen byggs upp av begreppskonstruktioner och teorier som uttrycks i satsen och ofta också är avsedda att vara lärorika, förefaller texten ha en viss normativt idealistisk ton som är kritisk mot den akademiska filosofin och den filosofiska historiens tradition.

a)

Svaret byggs upp genom en analys av textutdraget. Delfrågan är rätt snäv. Svaret behöver inte vara en fullvärdig essä, vilket bör beaktas i bedömningen. Det är visserligen inte ett fel att skriva en essä, men antalet tecken i delsvaret är begränsat. Om maximiantalet tecken väsentligt överskrids sänker det poängen.

I ett svar värt 3 poäng ska examinanden kunna analysera och presentera filosofins roll som en fortlöpande verksamhet där den kontinuerliga resan är viktigare än målet. Vidare ska examinanden lyfta fram någon ytterligare synpunkt på detta. Hen kan exempelvis poängtera att en väsentlig motivering för att den filosofiska forskningen ska fortsätta är att varje svar som hittas föder nya frågor. Därför överger filosofin sin natur om den stannar upp inför färdiga resultat. En annan möjlig riktning att utveckla svaret i är att syna den människosyn och de personliga, existentiella dimensioner hos filosofin som hänvisas till i slutet av utdraget. En möjlighet är också att lyfta fram utdragets polemiska natur och strävan efter ett ideal.

Ett svar värt 5 poäng utgör en konsekvent helhet som tar upp flera av de drag hos textutdraget som nämns som exempel ovan. Svaret kan också utvidgas och fördjupas genom att behandla andra tänkares motsvarande filosofiuppfattningar, eller med kunskap om Jaspers filosofi. Ingendera är en förutsättning för fulla poäng.

b)

Svaret på detta moment gäller examinandens egen ståndpunkt. Hen kan antingen försvara Jaspers tankegångar eller lika väl inta en kritisk hållning till den ståndpunkt som texten representerar. Det väsentliga är vilka motiveringar som läggs fram för bedömning. I princip är det också möjligt att lämna svaret öppet, men det kräver klara motiveringar för båda ståndpunkterna. Den naturligaste kompromisspositionen torde vara att Jaspers syn är dålig som en beskrivning av filosofin men att han beskriver filosofins ideal på ett bra sätt.

Svaret är en rätt omfattande essä, och alla de dimensioner som nämns i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen av deluppgiften.

I ett svar värt 3 poäng presenterar examinanden någon form av utvärdering som bygger på vissa moment i texten.

I ett svar värt 7 poäng lyckas examinandena utvärdera det synsätt som Jaspers presenterar. Svaret kan stanna på en idealistisk (normativ) nivå, det vill säga granska det filosofin borde vara. Ett svar som ger en positiv bedömning av Jaspers ståndpunkt kan byggas upp kring de motiveringar som hänvisas till i textutdraget: faran för dogmatism, tillkomsten av nya frågor eller den tillfredsställelse som filosofisk forskning erbjuder. Vidare motiveringar kan ges exempelvis genom resonemang kring människans begränsning eller filosofins roll i att utreda de djupaste frågorna och/eller olika vetenskapsgrenars grunder. En utvärdering som granskar texten normativt, och som är av annan åsikt än Jaspers, kan exempelvis bygga på tanken att filosofin kommer att hitta eller redan har hittat begreppsliga sanningar – t.ex. i fråga om modaliteter eller människovärde – som berättigar en att tala om filosofisk kunskap. Ett svar värt 7 poäng kan också byggas upp deskriptivt. Ett svar som avviker från Jaspers ståndpunkt kan då bygga på att visa att filosofins historia och den akademiska filosofins praxis (åtminstone sedan Kant) inte motsvarar Jaspers beskrivning. En deskriptiv utvärdering som försvarar Jaspers ståndpunkt kan förutsätta påståendet att största delen av den akademiska filosofin aldrig har varit riktig filosofi.

Ett svar värt 11 poäng utgör en konsekvent utvärdering som på ett mångsidigt sätt beaktar olika synpunkter, även sådana som strider mot den egna ståndpunkten. Det är svårt att bygga upp ett svar på denna nivå utan att notera den idealistiska naturen hos Jaspers ståndpunkt.

I ett svar värt toppoäng granskas såväl den deskriptiva dimensionen, vad filosofin i själva verket är, och den idealistiska dimensionen, vad filosofin borde vara. För båda dessa dimensioner utvärderas de goda och de dåliga sidorna i Jaspers uppfattning.

4. Yrkessoldatens etik och ansvar för krig (20 p.)

I grunderna för läroplanen ansluter sig moment a i uppgiften huvudsakligen till kursen Samhällsfilosofi (FI4). I moment b ligger tyngdpunkten på kursen Filosofisk etik (FI2).

Frågan handlar om en sång som den kanadensiska låtskrivaren Buffy Sainte-Marie spelade in 1964, och som senare har översatts till finska och svenska. Enligt upphovskvinnan handlar sången dels om individens ansvar för krig, dels om hur gammaldags militärt feodaltänkande förgör mänskligheten. Kritiken i texten riktas å ena sidan mot soldaterna vars yrke det är att döda och som erbjuder sina tjänster dels till militära och politiska ledare, som Hitler och Caesar, dels till vanliga människor. Å andra sidan kritiserar de som utnyttjar soldaternas tjänster. Särskilt betonas att det med tanke på kriget inte spelar någon roll vilken stat eller religion parterna representerar, och att tanken om att man kan göra slut på krig genom att kriga är felaktig.

a)

I sången förefaller ansvaret för krigen falla på soldaterna och de vanliga människorna ("dig och mig"). Att Hitler och Caesar nämns i sången lyfter emellertid tydligt fram synpunkten att en stor del av ansvaret vilar på beslutsfattarna, i enlighet med vanligt sunt förnuft. I odemokratiska länder, som Hitlers Tyskland, går motstånd mot krig lätt hand i hand med krav på inrikespolitiska förändringar. I en demokrati vilar ansvaret för beslutsfattarnas beslut delvis också på folket, eftersom det är folket som väljer beslutsfattarna. Påståendet att demokratiska stater inte inleder krig, som man ibland hör läggas fram, förefaller inte stämma. Åtminstone stormakterna, som USA och Ryssland, har också varit initiativtagare till krigshandlingar. Det är också bra att observera att soldater, medborgare och politiska beslutsfattare inte är de enda aktörerna som ska bära ansvar för krig. Det sägs att en stor del av krigen i Mellanöstern har att göra med kontroll över oljeproduktionen och försök att påverka utbudet och marknadspriset på olja. Då blir det naturligtvis viktigt att dryfta de stora energibolagens roll i krigen. Att sången särskilt nämner olika religioner och ateism lyfter fram att även religionen ofta har en roll i konflikter. I sin analys av olika aktörers roll då ansvaret för krig fördelas kan examinandena på många sätt visa sin förmåga till samhällsfilosofiskt resonemang.

Svaret är en essä och alla de dimensioner som nämns i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng ska examinandena ur sången lyfta fram några element som hen tydligt kan koppla till hur ansvaret för krig ska fördelas på olika aktörer.

I ett svar värt 5 poäng ska examinandena på ett mångsidigt sätt förklara sångens kritik av soldater, krig och godkännandet av krig.

I ett svar värt 8 poäng är examinandens analys konsekvent och mångsidig och når ett filosofiskt plan genom att koppla påståenden om ansvarsfördelningen till ett samhällsfilosofiskt resonemang.

b)

Delfråga b hänför sig till den tillämpade etiken, särskilt till området för yrkesetik. I detta avseende kan svaret byggas upp exempelvis kring soldatens dygder. Det är också möjligt att argumentera i linje med sången, att det inte finns något etiskt berättigande för att vara soldat. Ett etiskt berättigande av valet att verka som soldat kräver därför troligtvis någon motivering som visar att soldatens yrke är nödvändigt eller viktigt för det allmänna bästa. Frågorna är däremot formulerade så att frågeställningen om så kallade berättigade krig inte ska komma upp.

Den västerländska filosofiska etiken har vuxit fram i motsättning till den homeriska dygdetiken som bygger på heder och militära färdigheter. Särskilt Platons dialoger är fulla av motsatsförhållanden där en rationell filosofisk syn som eftersträvar ett gott liv ställs mot en traditionell dygduppfattning som tydligt innefattar de militära dygderna. Det är svårt att säga om de rätt sparsamma förekomsterna av soldatetik i de västerländska etiska klassikerna beror på att man inte rationellt kan försvara våld. Eller handlar det i stället om att den filosofiska etikens födslokamp har varit så svår, eller om inflytande från kristendomen som starkt framhäver våldsfrihet ("vänd andra kinden till") och att människans egen ära saknar betydelse (arvssynden)?

I populärkulturen har olika ideal som framhäver militära dygder alltid levt starkt vidare, från Homeros och riddarna till Hollywood och terrororganisationen Islamiska staten, IS. I många kulturer har soldater haft en särskilt uppskattad ställning, och exempelvis samurajerna i Japan och massajkrigarna i Afrika har varit fruktade och beundrade runt hela världen. Soldater representerar flera uppskattade dygder, som ofta ses som särskilt maskulina, bland annat mod, systematik och disciplin samt seghet och kamratskap. Man kan givetvis också argumentera för att en dylik modell för dygder inte leder till ett gott liv.

Även om man delvis kan motivera valet att verka som soldat med de militära dygderna kräver en etisk argumentation i allmänhet också någon form av berättigande för ett systematiskt våldsmaskineri. Då kan man hänvisa till många typer av argument i vars kärna finns påståendet att våld förekommer i alla fall och att det är klokt att låta soldater sköta det. Exempelvis fredsbevarande och militär krishantering som sköts av FN-trupper förefaller vara en viktig uppgift som kräver soldater. Ett rätt övertygande argument som handlar om berättigandet av makt och samhällsordning är att samhällen i avsaknad av det regionala våldsmonopol som stater utövar lätt blir offer för paramilitära styrkors terror, vilket man även i Europa har tvingats åse bland annat i det forna Jugoslavien i slutet av 1900-talet. Att överge staternas våldsmonopol – åtminstone då det handlar om stater som faller sönder, som exempelvis i forna Jugoslavien – verkar innebära en märkbar ökning av mängden våld, bland annat i form av olika paramilitära styrkors verksamhet. Därmed kan statens våldsmonopol också ses som en god sak.

Svaret är en essä och alla de dimensioner som presenteras i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen av delfrågan.

I ett svar värt 3 poäng nämner examinanden någon träffande motivering för och/eller emot valet att verka som soldat, och presenterar någon form av utvärdering som kan vara rätt implicit.

I ett svar värt 5 poäng behandlar examinanden på ett följdriktigt sätt frågan om etiken i att verka som soldat och granskar åtminstone några av synpunkterna ovan och/eller utnyttjar den filosofiska etikens begreppsapparat i sin utvärdering av frågan.

I ett svar värt 8 poäng utvärderar examinanden frågan om etiken i att verka som soldat på ett mångsidigt och följdriktigt sätt. Utvärderingen är balanserad och välmotiverad.

5. Är det som finns i medvetandet verkligt? (20 p.)

I grunderna för läroplanen ansluter sig uppgiften till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3) och till kursen Introduktion till filosofiskt tänkande (FI1) och dess mål att kunna identifiera olika slags filosofiska, vetenskapliga och all dagliga uppfattningar om verkligheten och vår kunskap om den.

Med materialet har man önskat lyfta fram hur ett filosofiskt problem identifieras i ett verk som hör till populärkulturen. Med tanke på detta kan det vara på sin plats att ta upp vissa drag i filmens intrig. En mer ingående behandling av händelserna i filmerna och böckerna visar dock i allmänhet på en bristfällig förståelse för frågan, och på omognad, och sänker därmed poängen.

En ståndpunkt som representerar ett extremt jakande svar vore subjektiv idealism, enligt vilken endast medvetanden och deras innehåll är verkliga. Även om själva frågan är mindre absolut formulerad, eftersom man inte behöver förneka att andra saker existerar, utgör argumenten för subjektiv idealism (även solipsism) en naturlig grupp av argument för ett jakande svar. Den viktigaste gruppen torde här vara de epistemologiska argumenten. De kan utgå från de individualistiska premisserna från den nya tidens början, vilka förnekar det epistemologiska värdet hos auktoriteter och traditioner, och från vilka man strävar till att erhålla säker kunskap. I denna konstellation är det som närmast är givet medvetandets innehåll, det må sedan vara tankar eller förnimmelser. Det som är verkligt är då uttryckligen det som finns i tankarna. En annan möjlig betoning är att som det verkliga lyfta fram vilja och mål, i stället för säkerhet och kunskap. Det som är verkligt är det som är väsentligt för mina strävanden. Detta kan kanske anses vara Dumbledores betoning. Det är också möjligt att diskutera det mänskliga medvetandets – i denna kontext talar man ofta om själen – övernaturliga natur och en verklighet efter döden, som möjligen är viktigare än den jordiska verkligheten. Filmens kontext ger en fingervisning i denna riktning. Det finns också andra möjliga sätt att argumentera för att det som finns i människans medvetande är verkligt. De flesta av dem bygger visserligen på en intern uppdelning av medvetandet. En del av det som finns i människans medvetande motsvarar verkliga omständigheter medan annat, exempelvis drömmar, inte gör det.

I den form den skildras i filmklippet implicerar distinktionen som Harry gör, är detta verkligt eller sker det bara inne i mitt huvud, redan i sig premisen att det som sker i medvetandet inte är det mest verkliga. Han placerar nämligen sitt medvetande i sitt huvud, d.v.s. i den materiella verkligheten. Exempelvis epifenomenalismen och den eliminerande materialismen bestrider att medvetandet och därmed medvetandets innehåll är verkligt. Det finns också linjer av argumentation som kan anknyta till det ovannämnda, men som inte behöver omfatta en materiell metafysik. De kan poängtera den icke-offentliga naturen hos medvetandets innehåll eller dess fria formbarhet som tecken på dess överklighet. Jag kan sannolikt omforma min sinnebild av en bulldogg till en mops, men i verkligheten lyckas jag inte med motsvarande omvandling. I människans medvetande lever ofta också verkliga och fiktiva väsen i bästa sämja, hästar kan galoppa på samma äng som enhörningar. Tanke- och perceptionsfel samt drömmar och psykosor visar att medvetandets innehåll inte i sin helhet är verkligt. Även för de negativa argumenten kan man utnyttja en uppdelning av medvetandet och argumentera att åtminstone inte allt innehåll i människans medvetande är verkligt.

Svaret är en omfattande essä och alla de dimensioner som presenteras i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 5 poäng presenterar examinandens åtminstone en motivering för att saker i människans medvetande är verkliga och en för att de inte är det. Hen kan också presentera en eller flera motiveringar för att saker i människans medvetande är verkliga eller för att de inte är det, det vill säga för bara den ena ståndpunkten, och vidare på något sätt diskutera hur giltiga dessa motiveringar är.

I ett svar värt 10 poäng diskuterar examinandens frågan ur olika synvinklar. I typiska fall presenterar hen åtminstone en motivering för att saker i människans medvetande är verkliga och en för att de inte är det. Vidare diskuterar hen på något sätt hur giltiga dessa motiveringar är, hen kan exempelvis på något sätt koppla dem till ståndpunkter som framlagts inom filosofins tradition.

Ett svar värt 15 poäng beaktar flera olika motiveringar och diskuterar dem på ett följdriktigt och komplext sätt. I typiska fall kan examinanden koppla dem till filosofins tradition, som till problematiken kring distinktionen medvetande–kropp och till olika metafysiska och medvetandefilosofiska diskurser.

För att nå toppoäng ska examinanden på ett motiverat och naturligt sätt kunna koppla hänvisningarna i filmklippet till diskurser som förts kring denna fråga inom filosofins tradition.

6. Klimatförändringen och rättvisa (20 p.)

I grunderna för läroplanen ansluter sig uppgiften till kursen Samhällsfilosofi (FI4). Av det centrala innehållet i kursen berörs uppgiften om individens rättigheter och skyldigheter och det berättigade i samhällsordningen.

Uppgiften handlar om att göra en filosofisk analys av följderna av klimatförändringen och av att gränserna för jordklotets bärkraft håller på att nås. I och med att vi möter gränserna för jordklotets bärkraft tvingas vi nalkas traditionella frågor om rättvisa ur nya synvinklar. Samtidigt blir samarbetet mellan olika aktörer allt aktuellare, liksom frågan om ett rättvist sätt att fördela ansvaret för att möta de utmaningar jordklotets bärkraft ställs inför.

a)

Alla vill inte eller har inte möjlighet att använda bil, och då är det ett rättviseproblem om man trots detta borde begränsa rätten att använda bil för dem som gör det, utifrån någon form av generaliserbarhetsprincip. Utifrån en liberal samhällsfilosofi kräver alla rättvisa begränsningar av individens agerande giltiga motiveringar, och för detta räcker en abstrakt generaliserbarhet troligtvis inte. Strukturer som möjliggör fri bilism främst bara i de utvecklade länderna förefaller å andra sidan vara mycket orättvisa i sig.

En av de viktigaste motiveringarna för att begränsa användningen av bil är att minska koldioxidutsläppen som förorsakar klimatuppvärmning och att därmed skydda framför allt de individer (fattiga) och folk (t.ex. i Bangladesh) som är mest utsatta, och som inte kan klara av de problem klimatförändringen medför (t.ex. stigande havsnivåer) lika bra som de individer och folk som har det bättre ställt. Detta gynnar även dem som är i en bättre ställning, eftersom arrangemangen skapar tryggare och drägligare levnadsförhållanden för alla och förebygger klimatflyktingskap, som kan leda till oroligheter och krig. Centralt i denna motivering blir den globala synvinkeln, eftersom orsakerna till begränsningen inte är lika övertygande om man inte lider av problemen lokalt (t.ex. Finland eller Norge) eller om problem är att vänta först i en avlägsen framtid då man kan anta att det redan har upptäckts andra lösningar på dem.

En viktig synpunkt som motiverar att bilism ska tillåtas är att alla medborgare inte på samma sätt kan använda offentliga transportmedel, om sådana alls är tillgängliga. Det är däremot till fördel för hela samhället att även dessa medborgare kan utbilda sig, delta i arbetslivet och få rekreation på sin fritid. Man kan ställa villkor för att tillåta bilism (t.ex. låga utsläpp), så att villkoren är i linje med åtgärderna för att begränsa bilismen.

Argument såväl för att begränsa bilismen som för att tillåta den kan på ett meningsfullt sätt stödjas exempelvis på Rawls rättviseteori och särskilt dess differensprincip, enligt vilken samhällsliga och ekonomiska ojämlikheter måste arrangeras så att de gagnar dem i samhället som har det sämst ställt.

Svaret på delfråga a är en essä, och alla de dimensioner som presenteras i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng presenterar examinanden någon ur ett rättviseperspektiv filosofiskt meningsfull motivering till hur bilismen borde begränsas eller tillåtas.

I ett svar värt 5 poäng visar examinanden att hen förmår analysera uppgiftens problem i en global kontext. Examinanden presenterar en ur ett rättviseperspektiv filosofiskt meningsfull utvärdering av hur bilismen borde begränsas och tillåtas.

I ett svar värt 8 poäng ska examinanden på ett följdriktigt sätt analysera problemet i uppgiften ur ett rättviseperspektiv och med filosofiska begrepp. Från denna grund redovisar hen en motiverad utvärdering, som beaktar situationens komplexitet av hur bilismen borde begränsas och tillåtas så att jordklotets bärkraft kan tryggas på ett rättvist sätt.

b)

I deluppgift b frågar man efter rättvisan i principerna för fördelning av ansvar. Inom filosofin har man sedan antiken sett det som rättvist att var och en får och gör det som tillkommer hen. Principerna är rättvisa om de fördelar ansvaret rättvist. Möjliga förslag är exempelvis en jämn fördelning, en fördelning enligt förmåga eller resurser, eller att ansvaret fördelas i relation till den nytta som fås av jordklotets resurser. Ett problem med ansvarsfördelningen är att olika individer, företag och stater är väldigt olika som ansvarstagare. Enligt en traditionell bedömning är det därför i det närmaste omöjligt att hitta rättvisa principer för ansvarsfördelningen, men på grund av klimatförändringen och jordklotets begränsade bärkraft måste sådana ändå hittas snart.

Svaret är en essä, och alla de dimensioner som presenteras i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng presenterar examinanden minst en meningsfull synpunkt på hur man kan utvärdera rättvisan i principerna för hur ansvaret för att trygga jordklotets bärkraft kan fördelas.

I ett svar värt 5 poäng redogör examinanden för vad det innebär att på ett rättvist sätt fördela ansvaret för att trygga jordklotets bärkraft. Utifrån denna grund diskuterar hen filosofiskt rättvisan i olika principer för att fördela ansvar.

I ett svar värt 8 poäng visar examinanden tydligt att hen förstår vad det innebär att fördela ansvaret för att trygga jordklotets bärkraft. Utifrån denna grund diskuterar hen principerna för rättvisa och för fram filosofiska motiveringar för rättvisan i principerna för fördelning av ansvar.

Del II

7. Emotivismen (30 p.)

I grunderna för läroplanen ansluter sig frågan till kursen Filosofisk etik (FI2) och särskilt till metaetiken. Materialet för uppgiften är omfattande och det gäller att rätt snabbt skapa sig en överblick, innan man noggrant sätter sig in i någon del av materialet.

Edvard Westermarck var en finländsk filosof, sociolog och antropolog. Han är en av de kändaste finländska vetenskapsmännen genom tiderna. Han undersökte äktenskapet, religionen och moralen. Westermarck var en känd emotivist. I textutdraget redogör han för hur emotivismen fundamentalt kan uppfattas.

G.E. Moore var utilitarist, värdeobjektivist och etisk intuitionist. Hans kritik av emotivismen riktar sig mot dess äldre varianter. Moores argument är att oenighet om moraliska frågor är omöjlig enligt emotivismen (den version han behandlar). Sådana oenigheter förekommer dock, så emotivismen måste ha fel.

A.J. Ayer var en logisk empirist (logisk positivist) som försökte visa att endast empiriskt verifierbara begrepp är meningsfulla. Han ser alltså etiska begrepp som skenbegrepp och ser omöjligheten för oenighet – som Moore anför som en vederläggning av emotivismen – snarast som en förtjänst hos emotivismen än som dess vederläggning. Ayer beskriver också emotivismen utförligt, och denna beskrivning kan granskas som ett argument för emotivismen.

Charles L. Stevenson kan anses vara emotivismens främsta representant. Hans huvudargument i textutdraget är att den preskriptiva (uppmanande) emotivism han representerar inte förfaller till de svårigheter tidigare varianter av emotivism har varit behäftade med, särskilt Moores kritik ovan, utan kan besvara olika former av kritik och uppfylla kraven på en etisk teori. Å andra sidan har den fortsatta utvecklingen av Stevensons tankar inom metaetiken fjärrat sig från emotivismen och rört sig mot preskriptivism och expressionism.

Alasdair MacIntyre är en pionjär inom den nyaristoteliska och nythomistiska dygdetiken. Han är också en känd kritiker av emotivismen. MacIntyre argumenterar i textutdraget för att emotivismen misslyckas som en teori om moraliska omdömens betydelse eftersom den inte kan beskriva de känslor – medel för moraliskt fördömande och godkännande – som moralisk betydelse bygger på. Emotivismen antingen tiger eller halkar in i cirkelargument om man kräver en förklaring av dessa känslors natur.

a)

Examinanden får en poäng för varje rätt identifierad text, om det av svaret framgår att hen har förstått vad emotivism innebär. En andra poäng ges för motiveringarna. Som motiveringar duger dels allmänna filosofiska kunskaper – i praktiken att skribenten motiverat placeras i emotivismens läger eller i det läger som motsätter sig emotivismen, i fallet Stevenson till och med direkt utifrån MacIntyres text eftersom Stevenson kanske inte omnämns i gymnasiekurserna – dels en lätt analys av texterna som avslöjar skribenternas förhållande till emotivismen. Endast om man vet vad emotivism är uttrycker textutdragen skribenternas position direkt. I fråga om det argument som examinanden väljer ut för delfråga b kan insikterna om motiveringarna även uttryckas i svaret på delfråga b.

Delfråga a i uppgiften kan besvaras rätt katalogartat och svaret behöver inte vara en fullvärdig essä. Det är visserligen inte ett fel att skriva en essä, men även för en essä ska läraren specificera vad poängen ges för.

b)

Ett intressant drag i Edvard Westermarcks argument är hur projiceringen av moraliska egenskaper på väsen likställs med en motsvarande projicering av förnimmelser och välbehag.

I en noggrann analys av G.E. Moores argument kan man exempelvis granska markeringen att det uttryckligen handlar om de egna känslorna. På samma sätt kan man dryfta i vilket avseende det verkligen finns oenigheter om moraliska frågor – eller om det är så att oenigheterna alltid gäller påståenden om sakförhållanden som är förknippade med frågan.

Det mest iögonfallande draget i Ayers argumentation torde vara att han i sin emotivism direkt accepterar ett drag som Moore anser vara en absolut vederläggning av emotivismen. Eftersom moraliska utsagor enligt Ayer inte beskriver reella sakförhållanden har de inget sanningsvärde och man kan därmed strängt taget inte vara oense om moraliska frågor. Ayer och Moore bildar här en intressant spegelbild av varandra.

Det grundläggande draget i Charles L. Stevensons argument och i hans emotivism är den redan nämnda tanken om etiska påståendens uppmanande (preskriptiva) natur, som i en jämförelse kan analyseras noggrannare och ställas i relation till den syn som emotivismens motståndare representerar.

Alasdair MacIntyres argumentation mot emotivismen är kopplad till hans egen moral-filosofiska agenda. I detta utdrag har man valt ut ett argument om emotivismens oförmåga att belysa hurdana de för moralen relevanta känslorna är. I det avseendet kan man exempelvis analysera varför ett argument som slutar i en cirkel är dåligt, eller dryfta om MacIntyre tillräckligt noggrant har undersökt vad emotivisterna har att säga om de känslor som ger upphov till moraliskt godkännande eller fördömande. Ett sådant argument som bygger på "tystnad" är inte nödvändigtvis särskilt övertygande, eftersom det är svårt att påvisa att det är sant.

Svaret utgörs av en essä och alla de dimensioner som presenteras i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng har examinandan valt ut ett argument för emotivismen och ett argument mot den för jämförelse och kan i sin jämförelse lyfta fram några egenskaper hos argumenten.

I ett svar värt 5 poäng ska examinandan kunna bygga upp en genuin jämförelse mellan argumenten. Det kanske intressantaste paret är de ovannämnda Moore och Ayer. De tolkar emotivismens följder på likartade sätt, men drar motsatta slutsatser i frågan. Om Moore jämförs med Westermarck eller Stevenson bör man notera att de varianter av emotivismen de representerar inte träffas av Moores kritik. Ingen av emotivisterna svarar i textutdragen på MacIntyres kritik. Som ovan konstaterats är det däremot oklart hur giltigt detta gör MacIntyres argument.

I ett svar värt 8 poäng jämför examinandens textutdragen utförligt. Vidare beaktar hen att utdragen är korta och att giltigheten hos metaetiska teorier inte kan avgöras utifrån dylika enskilda utdrag. Giltigheten hos MacIntyres argument förblir exempelvis öppen i textutdraget.

c)

Svaret på deluppgift c utgörs i sin helhet av en essä där examinandens har möjlighet att utifrån textutdragen och det hen har lagt fram i de tidigare deluppgifterna visa sin egen omdömesförmåga och sitt eget filosofiska tänkande. I uppgiften efterfrågas examinandens egen bedömning. Om denna bedömning lämnas öppen så att examinandens presenterar synpunkter för båda sidorna men inte ger sin egen utvärdering, innebär det i de flesta fall att examinandens inte direkt svarat på frågan.

I delfråga c bedöms examinandens egna motiveringar. Svaret utgörs av en essä och alla de dimensioner som presenteras i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen.

I ett svar värt 3 poäng presenterar examinandens sin bedömning så att den exempelvis bygger på synpunkter som presenterats i de tidigare momenten. Detta poängtal kan examinandens nå även om hen lämnar bedömningen öppen, förutsatt att det är välmotiverat att frågan lämnas öppen.

I ett svar värt 5 poäng kan examinandens utvärdera emotivismens giltighet som metaetisk teori. Motiveringarna kan huvudsakligen vara tagna ur textutdragen och ur de tidigare delfrågorna, men de är sammanställda till en följdriktig utvärdering.

I ett svar värt 8 poäng är examinandens utvärdering följdriktig och omfattande. Examinandens kan placera argumenten kring emotivismen i sitt eget, allmänna tänkande om etikens natur. En annan, sannolikt vanligare, möjlighet är att examinandens kan stödja sitt svar genom att koppla materialet som behandlas i uppgiften till sina kunskaper om 1900-talets filosofi, särskilt till etikens utvecklingslinjer. Exempelvis Westermarcks emotivism som springer ur humanistiska och samhällsvetenskapliga granskningar har uppmärksammats på senare tid, eftersom senare sociobiologer och evolutionspsykologer har granskat etiken från liknande utgångspunkter. Den logiska positivismen (logisk empirism) som Ayer representerar är däremot en i det närmaste övergiven filosofisk inriktning. Stevenson kan å sin sida i dag ses som en inflytelserik föregångare till expressionismen. På den andra sidan torde Moores intuitionism inte vara en särskilt populär teori, även om tvisten mellan kognitivism och non-kognitivism fortfarande är öppen. Helhetsbilden av MacIntyres kritik av emotivismen har å sin sida kopplingar till hans egen nythomistiska dygdetik.

8. Neurovetenskapliga förklaringar (30 p.)

I grunderna för läroplanen ansluter sig uppgiften till kursen Introduktion till filosofiskt tänkande (FI1) och dess mål att kunna se skillnader mellan deskriptiva och normativa påståenden samt till kursen Kunskap och verklighet i filosofin (FI3) och särskilt dess inlärningsmål att kunna bedöma hurdana bilder av verklighetens grundläggande väsen som uppstår i filosofin och i vetenskapen.

Uppgiften gäller en naturvetenskapsmans sätt att närma sig "tanken, rationaliteten och etiken som naturliga fenomen." Framstegen inom den kognitiva neuropsykologin och kognitionsvetenskapen har gett drivfjädrar att nalkas medvetandefilosofins och handlings-teorins traditionella frågor ur ett naturalistiskt perspektiv. I texten framför Churchland "att hälsa med en handviftning är ett tecken på en utvecklad hjärnverksamhet, inte på mentalt begrundande." Här verkar hon förbinda sig vid synen att den handviftning som uttrycker en hälsning inte som förklaring kräver något antagande om en mental intention, utan den kan uttömmande beskrivas genom att hänvisa till något visst tillstånd i hjärnan. En sådan ståndpunkt eliminerar de för den naturvetenskapliga metoden onåbara begreppen intention och betydelse ur den vetenskapliga beskrivningen av hälsningen.

I ett traditionellt filosofiskt avseende har man vanligen gjort skillnad mellan å ena sidan påståenden som beskriver naturliga och andra sakförhållanden (t.ex. "Månen kretsar kring jorden", " $2 + 5 = 7$ ") och å andra sidan normativa påståenden som uttrycker hur saker borde vara. Sådana påståenden är exempelvis befallningar (t.ex. "Hedra din far och din mor") och förbud ("Du ska inte döda") och regler som styr agerandet ("Examinanden ska lämna in fickräknaren till kansliet för kontroll"). Ett påstående kan vara normativt även om detta inte framgår av dess språkliga form (t.ex. "En mening avslutas med punkt").

Enligt traditionellt tänkande förutsätter rationalitet och etik normer. Rationaliteten eller giltigheten i en slutledning bedöms i förhållande till reglerna enligt ett givet slutlednings-system, och inom etiken bedöms en handlings berättigande normalt i relation till vissa moraliska principer. En central utmaning för naturalismen är att förklara dessa reglers betydelse i tänkande och handlingar. Reglerna förefaller visa hur vi *borde* tänka och agera, för att vårt tänkande eller agerande ska vara *rätt*. Uttrycken "borde" och "rätt" förefaller inte tala om något naturligt fenomen, det vill säga om sakernas faktiska tillstånd. De är som sådana inte nåbara för naturvetenskaperna eller de vetenskaper som undersöker människan experimentellt eller statistiskt (t.ex. neurovetenskaperna, psykologin, sociologin, ekonomin). En naturalist måste därmed bestrida att normerna (och de värden som stöder dem) existerar i denna normativa betydelse, och ge dem någon annan tolkning. I den naturalistiska traditionen har de tolkats med hjälp av begreppen avtal eller sed (konvention). Slutledningsreglerna och moralnormerna skulle därmed kunna förstås som sociala avtal eller praxis. Exempelvis normen "Löften ska hållas" skulle kunna tolkas som ett socialt faktum, till exempel som ett avtal eller en sed som råder inom samhället. Naturalisten försöker därmed inte härleda normer ur fakta (och bryter alltså inte mot Humes giljotin "no ought from is") och försöker inte heller reducera normer till fakta i och med att hen helt eliminerar dem.

Människans agerande har traditionellt förklarats ur den handlande agentens synvinkel genom att hänvisa dels till agentens värden, mål eller intentioner, dels till hens tillbuds-stående medel för att nå eller genomföra dem. Vardagligare uttryckt handlar det om hens önskningar och uppfattningar. I detta sammanhang diskuteras ofta också viljans frihet. För denna synvinkel är det inte väsentligt vilken koppling det finns mellan å ena sidan agentens uppfattningar och önskningar och å andra sidan tillstånd i hens hjärna. Neurovetenskaperna ser däremot denna koppling som en central förklaring för handlingar. I utdraget framför Churchland till och med att "hjärnan beslutar först", vilket tyder på att föreställningar och önskningar inte är grundläggande förklarande faktorer för handlande, utan att tillstånden i hjärnan är i avgörande ställning. Churchland nämner hormonet oxytocin som en lovande kandidat som förklarande faktor för människans handlingar. Hormonet har bland annat konstaterats vara en väsentlig hormonell faktor i socialt omsorgsbeteende.

a)

Churchlands syn på relationen mellan tanken och hjärnans tillstånd kan anses representera en eliminativ materialism. Det tydligaste nyckelpåståendet för att identifiera varianten av materialism är "att hälsa med en handviftning är ett tecken på en utvecklad hjärnverksamhet". En tolkning av hennes ståndpunkt som reduktiv materialism godkänns också. Som ett naturligt alternativ kan man lägga fram emergent materialism, enligt vilken intention och betydelse inte kan reduceras till tillstånd i hjärnan. Dialektisk eller historisk (eller reduktiv) materialism kan också på ett naturligt sätt föreslås som alternativ till eliminativ materialism.

Svaret på delfråga a behöver inte vara en fullvärdig essä. Att skriva en essä är visserligen inte ett fel, men även i bedömningen av ett essäsvar ska läraren specificera vad poängen ges för. Antalet tecken i svaret är begränsat. Om det angivna antalet tecken överskrids väsentligt sänker det poängen.

I ett svar värt 2 poäng ska examinanden på ett riktgivande sätt kunna definiera två former av materialism och visa att hen förstår vad materialism är. En möjlighet är också att koppla Churchland till rätt alternativ, eller att ge en välgrundad definition av en form av materialism. Detta torde dock vara ett ovanligt svar eftersom det vanligaste sättet att definiera en form av materialism är att särskilja den från andra typer av materialism.

I ett svar värt 4 poäng definierar examinanden två former av materialism och kopplar på ett korrekt sätt Churchlands ståndpunkt till en av dem. En välgrundad definition av eliminativ (eller reduktiv) materialism, identifierad som Churchlands ståndpunkt ger också 4 poäng.

I ett svar värt 6 poäng ska examinanden på ett välgrundat sätt kunna definiera två varianter av materialism och utifrån textutdraget eller sina egna tidigare kunskaper koppla Churchlands ståndpunkter till rätt variant.

b)

Kunskapsmålet för delfrågan berör målet att kunna se skillnader mellan deskriptiva och normativa påståenden som nämns i grunderna för läroplanen. I grunderna för läroplanen förefaller det som om påståenden alltid är antingen normativa eller deskriptiva, aldrig både och (en kontradiktorisk skillnad). Åtminstone i vardagsspråket kan normativitet emellertid förstås snävare så att den gäller enbart normer och inte exempelvis värdeomdömen. Målet har varit att formulera uppgiften så att examinanden kan ge ett fullvärdigt svar oavsett vilken tolkning av frågan hen väljer.

Svaret på delfråga b behöver inte vara en fullvärdig essä. Att skriva en essä är visserligen inte ett fel, men även i bedömningen av ett essäsvar ska läraren specificera vad poängen ges för. Antalet tecken i svaret är begränsat. Om det angivna antalet tecken överskrids väsentligt sänker det poängen.

I ett svar värt 2 poäng ska examinanden kunna förklara ett normativt och ett icke-normativt (beskrivande) påstående på ett riktgivande sätt (eller det ena på ett välgrundat sätt) och ge någon form av exempel.

I ett svar värt 4 poäng är båda typerna av påståenden förklarade på ett välgrundat sätt och exempel ges för båda två.

I ett svar värt 6 poäng ska examinanden på ett välgrundat sätt kunna definiera ett normativt och ett icke-normativt påstående och ger ett träffande exempel på vardera.

c)

I delfrågan ska examinanden med hjälp av textutdraget, sina egna bakgrundskunskaper och även de tidigare momenten i uppgiften visa sitt eget filosofiska tänkande genom att skapa en jämförelse mellan en traditionellt filosofisk och en neurovetenskaplig förklaring av människans handlande. Svaret på delfråga c utgörs av en rätt omfattande essä och alla de dimensioner som presenteras i tabellen ovan inverkar på bedömningen.

I ett svar värt 4 poäng beskriver examinanden korrekt några aspekter som är väsentliga för en traditionell förklaring av handlingar, såsom värden, avsikter, önsksningar, intentioner och föreställningar. Vidare beskriver hen med egna ord några av de i textutdraget förekommande dragen hos neurovetenskapliga förklaringar. Examinanden kan också åtminstone implicit jämföra dessa.

I ett svar värt 7 poäng är dessa beskrivningar mer omfattande så att de erbjuder någon form av begreppslig ram för att förklara människans handlande. Examinanden presenterar en jämförelse mellan en traditionell och en neurovetenskaplig förklaring.

Då examinanden behandlar en traditionell filosofisk förklaring av handlande i ett svar värt 11 poäng räcker det inte att hen hänvisar till den *a priori*-metod som nämns i textutdraget och till vardagliga förklaringar av handlande, utan beskrivningen ska vara sådan att man med dess hjälp även kan förklara handlande. Vad gäller neurovetenskapliga förklaringar kan svaret på ett belysande sätt utnyttja textutdraget, exempelvis påståendena om oxytocin-hormonets ställning eller påståendet om att "hjärnan beslutar först". Kunskapen om neurovetenskaperna kan givetvis också bygga på andra källor. Vidare inkluderar svaret en genuin jämförelse av förklaringsmodellerna.

I ett svar värt toppoäng beskriver examinanden på något sätt svårigheten att naturalisera normativiteten i människans handlande. Examinanden kan exempelvis lyfta fram att en naturalisering av normerna är en mycket krävande uppgift, eller hen kan diskutera hur en naturalist kan tolka normerna på ett sätt som avviker från det traditionella. Å andra sidan ska ett svar värt toppoäng också visa på förståelse för de (natur)vetenskapliga förklaringsarnas styrka.

9. Individ och samhället (30 p.)

I grunderna för läroplanen anknyter uppgiften till kursen Samhällsfilosofi (FI4), särskilt till målet att kunna bedöma samhällsordningens legitimitet och kunna analysera förhållandet mellan samhället och individen. En särskild utmaning i uppgiften är att kunna utnyttja kvalitativt olika material.

Ett myrsamhälle representerar en organisk uppfattning av ett samhälle. Enligt den är samhället eller gruppen den primära aktören och den enhet genom vilken ett gott liv förverkligas. Den enskilda individens betydelse konstrueras endast som en del av helheten. Individualitet är betydelselöst. Kommunitarismen är en lindrigare form av detta tänkande där man i stället för individen framhäver kollektiv eller samhällen av människor. Där ses individen i allmänhet inte som betydelselös, men individens betydelse är väsentligt avhängig av det kollektiv hen hör till.

Inom samhällsfilosofin har betoningen på individens ställning sedan början av nya tiden förändrat naturen hos legitimeringen av samhällsordningen. Från organiska samhällsteorier har man i huvudsak övergått till teorier som struktureras med hjälp av samhällsfördrag. Textutdraget av Hobbes beskriver också en för gymnasieeleverna mer bekant situation där man som utgångspunkt tar de enskilda människorna. Enligt Hobbes är en koncentration av makten emellertid en förutsättning för att man ska kunna trygga säkerhet och ett tillfredsställande liv.

a)

De samhällen som beskrivs i *Antz* och av Hobbes är olika till sina grundläggande teoretiska utgångspunkter, men genom koncentrationen av makt kan de i praktiken påminna om varandra. I princip är det på intet sätt oundvikligt att makten i ett organiskt samhälle är koncentrerad, som den förefaller vara både i myrsamhället och i textutdraget av Hobbes. Men i och med att individers intressen inte har någon självständig betydelse i ett organiskt samhälle uppträder makten emellertid i praktiken som totalitär makt. I senare samhällsfördragsteorier, från och med John Locke, har däremot folkets det vill säga individernas rätt att göra sig av med sina makthavare om dessa agerar fel varit en viktig poäng. Svaret på delfråga a är en essä, och alla de dimensioner som nämns i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen av delfrågan.

I ett svar värt 3 poäng gestaltar examinandena utifrån materialet skillnaderna mellan de beskrivna samhällena. Hen identifierar åtminstone den avgörande betydelsen av ett kollektiv i enlighet med en organisk samhällsuppfattning i myrsamhället, eller individen som utgångspunkt hos Hobbes eller i samhällsfördragsteorier mer allmänt.

I ett svar värt 6 poäng gestaltar examinandena den grundläggande skillnaden mellan en samhälls- och en individbaserad utgångspunkt. Hen observerar att Hobbes formulering "Detta är mer än samförstånd eller endräkt; det är en verklig enhet av dem alla i en och samma person" motiverar koncentrationen av makt utifrån individerna, men att den gör det till och med strängare än de flesta organiska samhällsmodeller.

I ett svar värt 9 poäng kopplar examinandena de tankar som framläggs i utdragen till den samhällsfilosofiska traditionen. Exempelvis Platons *Staten* representerar en typiskt organisk samhällsuppfattning som även i övrigt var rådande före början av nya tiden.

I ett svar värt toppoäng ska examinandena utnyttja båda materialen och sina kunskaper både om organiska samhällsteorier och om samhällsfördragsteorier och med hjälp av dem bygga upp en sammanhängande filosofisk analys av skillnaderna mellan de modeller som presenteras i materialet.

b)

Z, "huvudpersonen" i filmen *Antz*, lyfter fram individens synvinkel. Z befinner sig i ett spänt tillstånd eftersom han inte delar kollektivets värden. Frågan som ska diskuteras handlar om på vilket sätt situationen skulle vara annorlunda om den utformades utifrån individerna och inte utifrån samhällets bästa som helhet. I den situation Hobbes beskriver förefaller det inte finnas någon större skillnad. Även hos Rousseau får samhällsfördraget organiska drag. I det Lockeska samhällsfördragstänkandets liberala tradition betonas däremot individens ställning och rättigheter på ett markerat sätt.

Den grundläggande betoningen i ett organiskt samhälle är kollektivets avgörande betydelse för människan. Som de goda sidorna hos ett sådant samhälle har man sett avsaknaden av konkurrens, samhörigheten och samhällets betydelsebärande egenskap. Då var och en har sin egen plats är allas insats viktig. I ett organiskt samhälle finns det i princip inga utslagna eller arbetslösa. Detta förutsätter emellertid att individerna accepterar de gemensamma målen och är redo att anamma dem som sina egna. Svaret på delfråga b är en omfattande essä, och alla de dimensioner som nämns i tabellen ovan ska beaktas i bedömningen av delfrågan.

I ett svar värt 5 poäng gestaltar examinandens fördelarna och nackdelarna med ett kollektivistiskt samhälle. Hen kan granska den modell som Hobbes framför, antingen som ett samhälle som utgår från individen eller som ett samhälle som representerar en koncentrerad maktutövning. Beroende på detta val framträder olika fördelar och nackdelar.

I ett svar värt 9 poäng noterar examinandens de individualistiska utgångspunkterna för Hobbes text. Hen kan lägga fram och motivera olika goda och dåliga sidor både hos ett individualistisk-liberalistiskt samhälle, i allmänhet legitimerat genom någon form av samhällsfördrag, och hos ett organisk-kommunitaristiskt samhälle.

I ett svar värt 14 poäng utnyttjar examinandens utvärdering samhällsfilosofins begreppsapparat på ett sakkunnigt sätt. I ett sådant svar bygger utvärderingen på en mer ingående analys, exempelvis har examinandens förmått bedöma individens ställning och rättigheter i förhållande till samhällsmodellens agerande.

I ett svar värt toppoäng gör examinandens skillnad mellan olika organisk-kommunitaristiska samhällen och olika samhällen som bygger på samhällsfördrag. Svaret bildar en följdriktig utvärdering genom en mångsidig tolkning av materialet och kunskap om samhällsfilosofins tradition.